

НОРМУРОД НОРҚОБИЛОВ

КУРАШ

Бойғозининг тўйи эргаси қишлоқда қўпқон хабар тўй довригини бугунлай босиб кетди. Эндигина оғиз купиртирмоққа тушган одамлар дабдабали равишда ўтган тўйниям, обрўталаб Бойғозини ҳам унутишди. Барчанинг оғзида шу гап, эмишки, Ҳамида момонинг қўли синиб, тўшақда михланиб ётганмиш. Ҳай, қўли синса енг ичида, шунга шунчами дерсиз. Бироқ ҳамма гап шундаки, кампирнинг қўли тасодифдан эмас, балки ўғли Шомурод полвон томонидан синдирилган.

Аммо эшиқдан кўнгил сўрагани кирганлар тескари манзара устидан чиқардилар. Улар момони тўшақда эмас, чап қўли бўйнига осилган кўйи, томорқасида гимирсиб юрган ҳолда учратардилар. Кейин ойдинлашадикки, қўли синмаган, чиққан. Тўғрироғи, чиқарилган.

Кирганлар унинг томдек гавдасига, бўйнига осилган қўлига, соғ қўлидаги тешага бир-бир боқишаркан, момонинг юзи кўзидан эзгинлик аломатларини топмоққа тиришардилар. Негаки, момонинг чарс феъли, биринчи бўлиб сўз қотмоққа изн бермайди. Омонлашдингми, бу ёғига андак сабр эт, унинг ўзи юрагини очади. Басир эмас, не важдан кирганингни билиб, кўриб турибди. Акс ҳолда, чивин чақсаям, не гап деб югуриб келаверасанларми, дея бобиллаб бериши мумкин.

Момо эса уларнинг кўзларида ҳамдардликдан ташқари, ғийбат истаги мавжудлигини иллагани боис, хушламайроқ қаршилайди. Сабаби, қишлоқ оралаган гап тонгдаёқ қулоғига етиб келган. Нима эмишки... Бу ёғини момонинг эслагиси келмайди. Биладикки, гапни кеча оқшом кирганлар тарқатишган. Ҳолбуки, момо не воқеа юз берганини жиддий тушунтирган. Йўқ, одамлар ўз билганидан қолишмаган, момонинг гапидан кўра, ўз тасаввурларига кўпроқ ишонишган. Момонинг тик

оёқда юрганидан кўра, кўрпа-тўшак қилиб ётгани маъ- кулроқ эди уларга. Ана шунда эзилишиб, ҳол-аҳвол сўраларди. Оқибатсиз фарзандлар обдон ғийбат қили- ниб, қўлга уни сурунг, буни сурунг, дея ғамхўрлик кўрсатиларди. Бироқ, момо кирганларни бу лаззатдан маҳрум этиб, одатдагидек, кундалик юмуш билан банд эди. Бошда мезбон сифатида юмшаса-да, сўнг бирдан ўдағайлаб беради: «Нима, мувадак* кўрмаганмисилар?! Айтдим-ку, олишаман деб қўлимни чиқариб олдим деб...»

Ё тавба, бу хотинни жин чалганми? Қанақа кураш ҳақида гапираяпти у? Жин чалгани чинга ўхшайди. Эмасам, кимсан, Шомурод полвон билан ҳам кураш тушадимки киши. Э, йўқ, олиб қочаяпти бу. Феъли туфайли дакки еган. Азалдан оғзи ботир, юзингда кўзинг борми демай, шартта бетингдан олади. Ўрлига таъмизсизроқ гап қилган бўлса, беҳос турткан чиқар. Жасадли одамнинг йиқилиши ёмон-да, бирор ери лат емасдан қолмайди. Аммо жуда ажаб бўпти. Бунга ўғли бас келмаса, бошқанинг тенг бўлиши қийин.

Фақат момонинг яқин дугонаси Майрам чаққонги- на бу хил фикрдан йироқ эди. У қийғир чангалига тушган палопонини қутқармоққа интилган она товуқ- дай потирлаб кириб келганида, Ҳамида момо навбат- даги «меҳмон»ларни эндигина кузатиб, қайта чопиққа тутинганди.

Дугонасини кўриб, момонинг этдор афти тиришди. Негаки, Майрам чаққонни гап билан тинчитиш муш- кул, воқеанинг туб-тубига етмай қўймайди у. Суриш- тиравериш жонини олади энди.

— Қани, у муштумзўр?! — Майрам чаққон эшик- дан бақириб киради. Кейин ранги униққан желагини биллагига солиб, тезгина ҳовли юзига кўз югуртирар- кан, баттар шанғиллайди: — Энани урадиган у зўр қани? Эркак бўсанг, чиқ бу ёққа!

Ҳамида момо қўлидаги тешани уват ичида қолди- риб, улкан қоматини тиклашга мажбур бўлади.

Майрам чаққон пилдираганича у томон юради, югургилайди.

Мувадак* — майиб.

— Ўлдирибди-ку сени! — дея чакак отишда давом этади. — Ўлдирибгина қўйибди-ку сени. Қўлгинангни синдириб, мувадаккина қип қўйибди-ку, сени у! Ўзи қани у зўр! Гаплашай ўзим! Гаплашибгина қўяй ўзим!

Ҳамида момо унга пешвоз юришни хаёлига келтирмаган ҳолда тоғ томонга ишора қилади.

— Кетди, товга кетди.

— Қочибди-да, — Майрам чаққон унинг қошига етаркан, турган ерида бир ирғишлаб олади. — Қилғиликни қилиб товга қочибди-да. Қўлимга тушар. Қўлимга тушсин, унинг экан деб турмайман. Буткинасини йиртаман.

Момо эшиқда ийманибгина турган келини олдида хижолат тортган бўлади.

— Ёқасини йиртаман де, бут йиртишинг нимаси, — дейди кулимсираб. — Уялмайсанми.

— Энани уриб у уялмаганда, нега мен уялишим керак.

Ҳамида момо ҳеч кимга раво кўрмаган илтифотини намоиш этиб, уват четига чиқаркан, елкасидан қучганича ҳовлига бошлайди. Йўл-йўлакай келинига чой қўйишни буюради.

Майрам чаққон унинг қучоғидан юлқуниб чиқади.

— Ичмайман бунинг чойини.

— Нимага?

— Эрига сени урдириб, индамай қараб турган аёлинг чойини ичмайман.

— Қай гўрдан топдинг бу гапни? — Момо эндигина унинг гап-сўзларига эътибор бера бошлайди. — Қулоғингни ким қиздирди?

— Катта улимникига кетувдим, — Майрам чаққон ўчоққа уннаётган келинга адоватли тикилади. — Уч-тўрт кунгина туриб келмоқчи эдим. Тонгда найнов неварам бориб қолди, юмуш билан. Шу-шу, дугонангиз улдан калтак еб, қўлини синдирибди, деди. Чопдим кейин.

— Синмаган, чиққан, — Ҳамида момо бепарво ҳолатда аниқлик киритади.

— Ёмон урдима, а? — Майрам чаққон унинг майиб қўлига ачинишла тикилади.

— Урмади деяпман-ку.

— Унда нима бўлди?
— Айтгилиги йўқ...
— Айтақол энди, ичимни ит тирнатмай.
— Шу-шу... кураш тушувдим.
— Ким билан?
— Улим билан.
— Шу гапингга мени ишонади деб ўйлаяпсанми?
— Сени ишонтирай деб ўлиб ўтирганим йўқ.
— Кураш тушдим эмиш, — Майрам чаққон ўпка-
ланиб, супа четига чўқади. — Баҳонанинг тузукроғини
топсанг бўлармиди. Ахир улинг сени таппи қип таш-
лайди-ку, яшамагур.

— Мени-я! — Момонинг қошлари керилиб, улкан
кўкси бир қалқиб тушади. — Тўра полвоннинг қизи-
ни-я?! Омон чўпонни ўхшатганим эсингдами. Чирил-
лаб орага тушмаганингда, даштда гўрини қазирдим.

Момо эсга олган ҳодисага энди дуч келгандай, Май-
рам чаққоннинг нафаси ичига тушиб кетади. Воқеани
тўлалигича кўз ўнгида гавдалантиришга тиришади. Бий-
дек даштда ёлғиз ўзи кўзи қизариб юрган давонгир
чўпон аввал уларга ташландими, ё унинг ниятини кўзи-
дан пайқаган дугонаси одинроқ от қўйдими, буниси-
ни эслаёлмади. Лекин даҳшатли олишув бўлганди ўшан-
да. Дугонаси келбатидан от ҳуркадиган Омон чўпонни
оёғини осмондан келтириб урганида, бетини янтоқ ти-
канлари тилган ваними бўғизланган буқадек бўкириб
юборганди. Бу нарса ҳар учаласи ўртасида сир бўлиб
қолганди. Ҳамида момо ванимининг, ҳар ҳолда эркак
киши, шаънини ўйлаган, Майрам чаққон дугонаси-
нинг юзидан ўтолмаган, воқеа хотиралар тубига синг-
ганча қолган. Бугун эса у тўсатдан юзага қалқиб чиқ-
қанди.

Майрам чаққон ушбу хотира таъсирида дугонасига
ҳавасланиб боқаркан, ўзининг ҳам мақтангиси келиб
кетади. Бироқ ҳаётида фахрланиб тилга олишга арзу-
гулик фавқулодда ҳодиса тополмагач, момони узиб ол-
гиси келади.

— Унда ёш эдинг-да, тинмагур, — дейди, нимангга
мақтанасан, деган оҳангда.

— Нима, ҳозир қариманми?

Майрам чаққон унга синчков разм солади.

— Эби, чинданам қаримабсан, — дейди сўнг ҳайратини яширолмамай. — «Момо, момо» деганларига кўзимга кексаргандай кўриниб қолсан-да. Чинданам, ёшсан ҳали. Эрга тексанг, ул тувғилиқ сиёҳинг бор сени.

— Шукр, раҳматли чолимдан қолганлариям етиб ортади менга.

— Унда «момо» дегиздирма, — Майрам чаққон неташвишда кирганини унутган кўйи, бот унга бошдан-оёқ тикилади. — Кўзга кексайтириб кўрсатаркан у сени.

— Анову Ўткир муаллимнинг иши бу, — Ҳамида дугонаси қаватига бамисоли хирмондай чўқади. — Мактабдаги бир йиғинда, энди сўз юртимизнинг полвон момоларига деди-ю, шундан «момо» бўлиб кетдим.

— Овзига бир урмабсан-да.

— Кимни?

— Ўткирни-да.

— Ҳамманинг олдида-я.

— Тиркаш қоранинг уларини ургансан-ку.

— Улар отани беҳурмат қил, бир-бирлари билан ёқалашганди-да.

— Катта улининг қўлини синдиргансан.

— Мен эмас, ариққа йиқилиб тушиб, ўзи синдириб олганди.

— Кейин изингдан сўжиб юрган.

— Эркак эмас уларинг, — Момо маъюс тортиб, дугонаси томон ўтириларкан, беихтиёр юрагини оча бошлади: — Билсанг, улимдан кўнглим қолиб, бовригинам ёниб ўтирибди. Бойғозининг тўйида Тўра полвоннинг арвоҳини ёмон чирқиратди у. Отам айтмишли, фирром олишди у. Бакавулнияма худо уриб қўйибди экан... Бу қишлоқда ўзи эркак қолмабди...

— Сен гўр, бари балони биласан.

— Нега билмай, — Момо оғир хўрсинади. — Отам раҳматли олдимни қайтармагунча яйловда йигитларнинг курагини ерга ишқаб юрганман. Раҳматли қайнотам шунимга ҳаваси келиб, улига сўраттиргандида. Эсингдами? Сенинг эса бир эчкига кучинг етмай юрарди.

— Ҳа-я, ёмон эдинг сен.

— Шу ёмонлигим учун кечагача юрагимда бир оврув яшарди, — Момо оғир тебранади. — Энди у йўқ...

— «Армон» де, — Майрам чаққон тузатиш кирилади, унинг гапини бўлиб. — Сенда армон нима қилади гум бўлгур?

— Шўрлик чолимга бир мартагина бўлса-да, йиқилиб бермаганим манову еримда оврув.. Йўқ, армон бўп қолган-да, — Момо улкан кўксига нуқийди. — Бечора бекорга тиршанглаб кўп овора бўларди.

— Икковларинг ҳам тоза тентак эдинглар, — Майрам чаққоннинг овозига қойиш оҳангги инади. — Бу ёқда болаларинг бўй чўзиб келаяпти, силар эса кигиз титиб олишиб ётардинглар.

— Чолим, биргина йиқитмасам, армонда кетаман, — деб қўймасди-да.

— Ана, улидан йиқилибсан-ку, — дейди Майрам чаққон чақиб олувчи оҳангда. — Тағин олиш, бу қўлинг-ни ҳам мувадақ қилсин.

— Шу йиқилганим алам қилаяпти-да, — Ҳамида момо майиб қўлини чақалоқ кучгандай бағрига босиб. — Яхши отасидан йиқилмай, ёмон улининг ҳимосидан йиқилиб ўтирибман, мен тулуп.

— Тағин орқанг тутибди-да, сен яшамагурни.

— Орқам тутса, буйтиблар тутаб ўтирмасдим.

— Эмасам, нима? — Майрам чаққоннинг жазаваси кўзийди. — Нима бўлди, нима қўйди, айт-да бундай.

Момо айтмоқ истайди. Аммо ҳасрати тилига кўчмай дилида чарх ура бошлайди. Улим бел олишадиган бўлгандан бери давраларга яқин бормаيمان, дейди тили эмас, дили сўзлаб, кўзимдан кўрқаман, сўнг ғайратим кўзиб, юрагим ҳаққиради. Тунов куни фалокат босиб бориб қопман десанг. Қарасам, Шомурод соригина бир йигит билан беллашаяпти. Бирровгина томоша қилай-чи дебман мен ўлғўрам. Одамлар орасидан қараб турибман. Улим бовосининг қўлини қилиб, сори йигитнинг сонидан илди. Илган бўлиб чотига бир тепди. Шундай ёмон бир қилиқ бор, киши кўзи илғамай қолади. Фирром қилиқ. Ёмон қилиқ. Эркакка хос бўлмаган қилиқ. Бу қилиққа дуч келган полвоннинг нафаси ичига тушиб кетади. Шу-у, сори болаям ёмон азоб тортди. Мусофир-да, ҳақини айиролмади. Полвонидан тортиб

бакавулигача фирром бўлган бу қишлоқда нимаям қила оларди у шўрлик. Желак ечиб ўртага тушай дедим бир. Тагин ўзимни босдим. Ичгинам куйиб уйга қайтдим. Изимдан кўчқор етаклаб улим келди. Гапирсам, иршаяди дегин. Урсам — кам, сўксам, яна кам. Кел, болам, сенга олишни ўзим ўргатай дедим. Тагин иршаяди. Белидан олдим. Улим полвон деб керилиб юрган эканману, бузилганидан беҳабар қопман. Билсанг кўзларида қувлик, ҳаракатларида айёрлик бор. Тикка келадиган полвон эмас экан у...

Бу хил сукутни ўзича англаган Майрам чаққоннинг баттар ичи пишади. Нима, ўлиб-пўлиб қолдингми, дея уни туртади. Ҳамида момо дугонасига ҳамдард истаб тикиларкан беихтиёр дейди:

— Сигирдай бўмай ўлай мен. Жасадимни эплаёлмай ўзим йиқилиб тушдим. Белбоғи бўш экан, қўлим чиқиб кетди.

— Ҳозир юргандир тоза ичи ачишиб?

— Эна, сизга курашни ким қўйибди деб устимдан кулиб юрибди.

— Қўлимдан кемайди-да, эмасам, шу улингни ўзим...

— Қўлим тузалсин, ернинг кўзига ёпаман мен уни.

— Вой, ўлай, ҳали тагин олишмоқчимисан?

— Эмасам-чи! — Момо дугонасига баланддан боқади. — Ёмон полвоннинг энаси бўлгунча... Отамнинг арвоқини чирқиллатиб қўймайман мен!..

Шу пайт кўчадан от туёқларининг овози эшитилиб, Майрам чаққон унинг гапини бўлади.

— Улинг келди, шекили.

Ҳақиқатдан салдан сўнг дарвозада от етаклаган Шомурод полвон пайдо бўлади. Майрам чаққон унга вазабла тикилади. Аммо йигитнинг хушхол табассумидан вазаби изсиз учади. Шомурод полвоннинг кулиб туришларидан, Ҳамида момонинг даъволари ноўриндек туюлади. Йўқ, бу йигит фирромлик қилмайди.

Йигитнинг табассумидан кўнгли ийиган Майрам чаққон дугонасига илтижоли тикилади, кечирақол энди. Йўқ, дугонаси кечирадиган эмас, у ҳатто ўғлига боқмоқни лозим топмай, қўшни ҳовлидаги терак учларига тикилиб ўтирарди.

— Улинг келди, — Майрам чаққон дугонасини турткилайди.

— Кутиб оладиган хотини бор, — Ҳамида момо ҳолатини ўзгартирмайди.

— Бунча дийданг қаттиқ.

— Бўларим шу! — Ҳамида момонинг кўзлари энди кўкда оҳиста парвоз қилаётган бургутга қадалади. — Сенга ўхшаб иккибет эмасман, иршайганга иршайиб.

— Вой ўлай! — Майрам чаққон кичкина мушти билан унинг елкасига бир тушираркан, супага яқин келиб салом берган Шомурод полвонга шикоят қилади: Бу қўлиниям синдир буни, Шомуроджон. Қара, одамни одам ўрнида кўрмаяпти. Э, полвонди қизи бўлмай, товнинг тоши бўлгин. Қовоғини қара бунинг. Э, қападай бўлмай, ўл, сен!

Ҳамида момо ўғлининг саломини жавобсиз қолдиргандек, дугонасининг чириллашларига ҳам эътибор бермади. Нигоҳи хануз бургутда эди. Қизик, қишлоқ устида бургут айланмасди, нечук бугун пайдо бўлиб қолди? Худди ўғлининг изидан келгандек. Тагин бу Тўра полвоннинг арвоҳи бўлмасин. Қўрқиб кетган момо беихтиёр кўксига туфларкан, ўғли ва дугонасига оғриниб назар ташлайди. Кейин тагин кўкка тикилади. Бироқ энди бургут кўринмас, терак шохларига тегай-тегай деб ўлаксахўр бир қуш қанот қоқарди. Бундан момонинг юраги баттар сиқилади. Сўнг нақ қаншарида ўғлининг эрмакловчи табассумини ҳис этиб, ялт этиб унга қарайди.

— Мен сиздан йиқилдим, эна, — дейди ўртадаги дилхираликни қувмоқ ниятида ўғли. — Истасангиз, умбалоқ ошиб яна йиқилиб берай.

У пича гапирмоқчи эди. Энасининг кўнглини овламоқ мақсадида эркаланиб, ҳазил-ҳузул қилмоқчи эди. Бироқ... Энанинг қарашида шундай бир истехзо мавжуд эди-ки, бу на вазабга ўхшарди, на пичингга. Ботирнинг кўрқоққа, марднинг номардага қарашига ўхшаш нимадир эди бу. Бу хил қараш қаршисида киши ўзини майда ва арзимас ҳис этарди.

Шомурод полвон беихтиёр кўзларини олиб қочаркан, яқиндагина худди шу хил қарашга яна қаердадир дуч келганини ўйлади. Қаерда ва ким эди у? Дарвоқе,

Бойғозининг тўйида биринчи товоққа талабгар бўлиб чиққан маллатоб йигит мана шу тарзда қарамаганми-ди? Ҳа, оғриқдан қизарган, бўзарган, тишлари орасидан инграшганди-ю, лекин, фирром олишдинг-га, номард, демаган. Буни кўзларида билдирган. Билдирганда ҳам аламу ғазаб билан эмас, кўпни кўрган полвонларга хос босиқлик ила таассуфла ифода этган. Сўкишу ҳақоратдан кўра, бу хил қарашнинг ёмонлигини Шомурод полвон ўшанда билган ва сўнг унутиб юборганди. Энди ушбу ифодани энасининг кўзларида кўриб турарди. Йўқ, энасиники залворлироқ, кишини янчиб юборай дерди. Бу залворни юмшатмай, нафас олмоқ мушкулдек эди.

Бу орада Ҳамида момо ўрнидан аста қўзғолиб, ҳовли этагидаги хужраси томон юради. Шомурод полвон гуноҳқорона илжайиб йўлини тўсади. Одатдагидек елкасидан кучиб, эркаланмоқчи бўлади. Шундай қилса, энаси ҳамиша тез кечирарди. Бироқ момо юмшамади. Юмшаёлмади. Ўғлига жиддий тикиларкан, ич-ичидан ғалати бир ҳис хуруж қилаётганини туйди. Бу таниш туйғуни у алақачон ўтмиш қаърига кўмганди. Буни қарангки, у тўсатдан тагин бош кўтармоқда эди. Момо димоғида яйлов ҳидини туйгандай бўлади. Тунлари ўтов қаватида ёқиладиган гулхан алангаси кўз ўнгида акс этади. Гулхан теварагига умидвор йигитлар ташриф буюргувчи эди. «Ким мени йиқитса, ўшанга тегаман», деган ғаройиб қизни ким ҳам кўргиси келмайди дейсиз. Бу аҳдини қиз уйдагиларига эмас, дугоналаридан бирига билдирганди. Дугонаси тушмагур бу гапни елга айтганди. Ел эса қанотига илиб, теваракка сочади. Ота бу гапни жуда кейин эшитади. Бу пайтда қиз анчагина йигитнинг курагини ерга ишқашга улгурганди. Узоқ-узоқлардан тўйлаб, давраларни гуллаб қайтган ота қаршисида аждодлари тимсолини кўргандай бўлади. Ҳеч балодан тап тортмас момосининг қовоқ читишларини-ю, энасининг полвоннома келбатини қизида кўради. Бир аммаси бўлгич эди, бир ҳимодаёқ ҳар қандай эркакнинг суягини шиқирлатиб юборарди. Назарида, қизи курашга туғилгандек эди. Бунинг эса иложи йўқ эди. Ота бош чайқаб «уят» деди, «бас» деди. Оқибат, қиз табиий майл ва туғёнларини жиловлашга мажбур бўлади. Аниқроғи жўшқин ҳисларини кишанлаб, туғ-

ёнларини қалбига қамади, яъни уларни мудроқликка маҳкум этади.

Ушбу мудроқ туғёнлар қайта бош кўтараркан, момо яна кураш истади. Бу истак кечагисига ўхшамасди. Кечагисида вазаб бор эди. Бутунгиси унинг ихтиёридан ташқарида юз бермоқда эди. У беихтиёр ўғлининг белига қўл юборади. Ўғли аввалига белини бўш қўяди. Кулиб нимадир дейди. Чамаси, одатдаги ҳазилини қилди. Бироқ момо шу қадар кураш истардики, қулоғига гап кирмайди. Ўғлининг вужуди таранглашаётганини сезаркан, салдан сўнг жиддий қаршилиққа ўтганини ҳис этади. Бу қарши ҳаракатдан момо роҳат олади. Истаги тийиқсиз бир куч олади. Майиб қўли ростланиб, ўнг яғринини «рақиб» томон хиёл-хиёл эгаркан, димоғида ўткир тер ҳиди, отаси Тўра полвоннинг давра айланишлари кўз ўнггида бир зум акс эти-да, қизлигида сўнги бор айтган ўша хитоб бўғзидан кучади. Ҳовлини тўлдириб, ташқарига тошиб чиқади.

— Ё-ё, пирим!

Ўз хитобидан қулоғи очилиб, кўзи равшанлашган Ҳамида момо ўғлини оёқлари остида кўради. Шомурод полвон, бу не синоат, дегандай кўкка термулиб ётарди, нарида тик қотган келинининг оғзи ланг очиқ қолган, Майрам чаққоннинг ҳайрати униқидан кам эмасди. Ана у кўмакка ошиққандай дик этиб ўрнидан туради-да, ҳануз лолу ҳайрон чўзилиб ётган Шомурод полвоннинг бошига келади. Сўнг кутилмаганда унинг атрофида ирғишлаб айлана бошлайди.

— Йиқитди! Йиқитди! Ҳамида полвон Шомурод полвонни йиқитди!

Қўлига қайта кучли оғриқ кирганини сезган момо ўғлидан узоқлашар экан, кўкда бояги бургутнинг пайдо бўлганини илғайди. Ўлаксахўр қушнинг изи ўчган, бургутнинг парвози эса осмонга жуда-жуда ярашиб тушган эди.